

ENKELTE BETRAKTNINGER ETTER FOUCAULT

Makt, frihet og resignasjon

av Kalle R. Sandås

Å lese Foucault er å innse hvor vanskelig det er å tilbakevise hans påstander. Jeg ønsker ikke med denne teksten, som kun har fått fragmentarisk form, å peke på store svakheter i hans argumentasjon eller kritisere ham systematisk på bakgrunn av ”det grunnleggende inkoherente” innholdet i hans virke. Denne teksten utgjør selv ingen enhetlig posisjon. Filosofi som leker gjemsel kan ikke møtes med et systematisk grep. Jeg ønsker derfor kun å betrakte enkelte pragmatiske problemer og tendenser rundt makt etter Foucault. Det vil si å kikke på hvordan hans maktbegrep kan ha åpnet og lukket vår forståelse av maktens veier, og dermed også frihetens veier. Det hele gjelder *mulige konsekvenser* av Foucaults filosofi, *mulige endringer* i vår selvforståelse og i vårt selvforhold, i bred og snever forstand. Betragtningene kommer fra et perspektiv som i økende grad finner det såkalte ”åpne felt” Foucault etterlot som å være intet annet enn forkledd resignasjon og invitasjon til stadige overtramp. Vel og merke vil jeg ikke tvile på den generelle riktigheten av hans analyser.

Et grunnleggende spørsmål som ligger i forkant av det jeg ellers tar opp er hvorvidt vi ikke bør avvise et maktbegrep eller teoretisk perspektiv på pragmatisk grunnlag da det viser seg å være *for nyansert*: for nyansert til å kontrollere makt der den utøves. Jeg mener Foucault er overbevisende i det han skriver om, men at hans teorier om makt avdekker en så kompleks og problemfylt virkelighet at de undergraver en reell mulighet for frihet overhodet. Hans perspektiv åpner ikke opp for en fremtidig tilstand uten illegitim maktutøvelse, og hans bidrag står dermed i fare for kun å bekrefte de faktiske forhold.

I løpet av denne teksten vil det vise seg en motsetning mellom: (I) Foucaults maktbegrep, som indirekte

ikke tillater å forestille en tilstand av frihet via fravær av illegitim makt, og: (II) et minimalt normativt maktbegrep, som slutter opp om Foucaults analyser, men som fortsatt krever at frihet via fravær av dominans skal være *hypotetisk mulig å virkeliggjøre*, samt at frihet er en gyldig tilstand å strebe etter.

Jeg vil hevde at vi i møte med Foucault er nødt til å ta stilling til hvorvidt vi bør ta hans bidrag inn over oss eller ikke, selv om vi skulle akseptere sannhetsgehalten i hans bidrag. La oss leke med en liten tanke her, og holde hender med Nietzsche en kort stund for å få frem et poeng. Vi må kanskje innse at vi i visse tilfeller ikke har godt av sannheten et teoretisk bidrag får oss til å skue, og at vi for eller senere møter en motsetning hvor vi må velge mellom å godta en avdekket, tom jord eller å fortsatt tro på det gode. Vi står om mulig ovenfor et veiskille, hvor vi må velge mellom å lukke øynene eller å åpne dem for den innsikten Foucault frembringer, og hvor det som står på spill er å kunne opprettholde en selvforståelse hvor mulighet for frihet fortsatt finner sted. Viten elsker ikke friheten. Viten er totalt kynisk. Oftere og oftere synes det som om vi i dag har to valg foran oss: fakta eller verdi. Vi får ikke i pose og sekk lenger, noe som umiddelbart fortøner seg ganske fortvilet. Dette er en variant av modernitetens klassiske dilemma kjent fra Nietzsche og Weber. Ønsker man å avvise konsekvensene av Foucault, samtidig som man aksepterer hans analyser, vil man kanskje måtte alliere seg med Nietzsche, den del av Nietzsche som fokuserer på det som ivaretar og fremmer liv på bekostning av sannhet. Å avvise et bidrag som Foucaults og samtidig anerkjenne sannhetsgehalten i dette perspektivet er det på denne måten ingenting i veien med, for som god nietscheaner kan en spørre: ”Ja, Foucaults analyser er gyldige og korrekte,

men skal vi gidde å bry oss om dem? Fremmer det liv?”. *Untruth as a condition of life*, som det så fint heter.

Først litt om Foucaults syn på makt. Foucaults perspektiv og analyser gjør synlig det vi kan kalle relasjonell makt¹. Makt blir i dette perspektivet noe som virker mellom aktører eller enheter internt i en relasjon. Det kan bare utøves samtidig av begge aktørene i relasjonen og er da ikke noe en aktør ”har” alene. Makten ligger i selve relasjonen. Aktører slutter seg frivillig til disse relasjonene og gjennomfører handlinger i tråd med det konstitutive i relasjonen. Dette er en form for internalisert maktutøvelse, en makt subjekter utøver mer eller mindre ubevisst på seg selv som deltagere i forskjellige former for praksis. Makt defineres som de interne regler, normer, sannhetsdefinisjoner og annen ureflektert og stum ”enighet”, som ligger til grunn for all form for sosial praksis mennesker tar del i, og som strukturerer og påvirker all atferd innenfor slike avgrensede felt. På denne måten kan Foucault med rette hevde at definert kunnskap, ”sannhet” og rasjonalitetskonsepsjoner innenfor et praksisområde er en kilde til maktutøvelse, da disse legger grunnlaget for kontroll og sanksjon av rett og gal atferd innenfor den aktuelle praksis. På bakgrunn av sin konstruktivisme hevder han at kunnskap og sannhet er idéhistorisk kontingente størrelser, og maktanalyse foregår blant annet ved å påvise hvorledes makt har forandret seg og blitt mangfoldig ved fremveksten av disipliner, institusjoner, vitenskaper og annen sosial praksis – alle sammen tuftet på en underliggende konsepsjon av sannhet og viten.

Foucaults maktbegrep er differensiert sammenlignet med tradisjonelle maktbegreper, hvor makt ofte defineres som evnen og mulighet til direkte å påvirke/påtvinge andre og få egne interesser innfridd. I samfunnsvitenskapene har man særlig betonet maktmidler og interesser av økonomisk, militær og geopolitisk art. Staten, nasjonen, klassen og enkeltinstitusjonen har blitt ansett for å være de mest sentrale arenaer for maktutøvelse. Foucault, i likhet med enkelte andre filosofer opptatt av makt de siste 30 årene, har snudd rundt på dette. Maktens sentrum er ikke lenger det viktigste, ganske enkelt fordi ideen om et konkret ”maktsentrum” er uholdbart. Isteden får vi et perspektiv som betoner de flytende maktforhold. Det skal nevnes at makteoretisering egentlig ikke var Foucaults hovedanliggende, i følge ham selv, men heller historiske betingelser og rammer for kunnskap, sannhet og en konstruert samfunnsorden². Nå har likevel Foucaults maktbegrep blitt til noe av en spesiell metodologisk posisjonering hva gjelder maktanalyser, og dette er det ikke umiddelbart noe galt med. Det klart positive etter Foucaults analyser er at subtile og tidlige usynliggjorte maktrelasjoner på

mikronivå nå lar seg belyse. For eksempel hvorledes en tradisjonell konsepsjon av ”det normale” hva gjelder seksuell atferd og legning i Vesten, har stigmatisert ”avvikere” som homoseksuelle. En forestilling om hva som er normalt og universelt er i seg selv målestokken for inklusjon og eksklusjon. Definisjon, sannhet og ontologi blir bærere av makt, slik makt muliggjør og er en del av all praksis: fra familiens middagsbord til skolen, fra bedriftskontoret til laboratoriet. Den stumme, men klare gesten som impliserer det kjente ”Slik gjør vi det her” blir med Foucault plutselig den viktigste kilden for maktutøvelse i dag. En kan kjenne dette igjen i forlegenheten en føler i møte med svak kremting og fremmedgjorte blikk, straks ens atferd avviker en smule fra det uniforme. Subtil brutalitet. Det kjente og kjære perverteres straks vi ser verden gjennom Foucaults briller. Makt blir plutselig det Ene som virker i alt, noe bortimot en klaustrofobisk panteisme. Som Charles Taylor skriver i et understatement: ”Foucault disconcerts.”³

Betraktning nummer en – Hva vi ser/Hva vi kan fange.
Våre konseptuelle redskaper avgjør hva vi kan betrakte, når og hvor. Dette er selv i tråd med Foucaults grunnleggende metodologi. Makt fremtrer eller fremtrer ikke, alt ettersom.

La oss begynne med et bilde. Man kan forestille seg et felt, hvor alt som beveger seg innen feltet fortsatt er ubestemt og dermed ennå ikke kognitivt tilgjengelig. Innholdet har ennå ikke blitt bestemt som et *noe*. La så et perspektiv som inneholder et begrep om makt være som et nett vi legger over dette feltet, og la nettets masker være det differensierende og bestemmende hvor vi blir i stand til å forstå det som rører seg innen feltet. Det vi studerer organiseres ut fra et prinsipp kjennetegnet ved maskenes størrelse. Begrepet muliggjør erfaringen av fenomenet. Denne modellen påpeker det vi i dag er kjent med: at visse former for maktrelasjoner kun fremtrer når vi bevisst velger konseptuelle verktøy som er i stand til å fremheve disse relasjonene. Man kan dog spørre seg hvor differensiert, hvor finjustert et perspektiv kan bli uten å gjøre seg selv irrelevant. Hvor mikroskopiske maktrelasjoner kan vi å ha for øye og fortsatt finne meningsfulle og sentrale sannheter?

Rent commonsensisk har maktanalysens funksjon vært å avdekke maktforhold, for så å kunne være et springbrett for å hanskes med omstridte eller direkte illegitime forhold. Foucaults perspektiver på makt er så differensierte at det kan virke vanskelig å si noe substansielt om makt overhodet, all den tid det fortsatt forekommer overgrep på makronivå. Maktens virkninger blir svært uklare. Enda vanskeligere kan det bli å påvirke og kon-

trollere disse maktrelasjonene. Uten å kunne si dette for sikkert, virker det plausibelt å anta at det finnes en øvre grense hvor maktrelasjoner fremtrer som så komplekse og innfløkte at de ikke lar seg håndtere eller påvirke, gitt de midler vi har til rådighet. Foucaults perspektiv på makt synes, ved å koble utøvelse av makt til kunnskap og de interne "sannhetsregimer" som konstituerer ulike former for praksis, noen ganger å stange mot en slik øvre grense. Dette får konsekvenser hva gjelder vår motivasjon til å drive maktanalyse. En analyse klarer kanskje ikke lenger å gi oss et perspektiv på hvordan en maktrelasjon kan avskaffes eller i det minste håndteres. All makt er selvfølgelig ikke illegitim, men mange maktforhold fremstår som umiddelbart normativt tvilsomme, så tvilsomme at vi ønsker å finne ut hvordan vi kvitter oss med dem raskest mulig. Her må vi velge midler. Som sagt, det hele ender i et pragmatisk spørsmål; skal vi forholde oss til Foucaults analyser eller ikke? For å ta nettanalogien helt ut, man fanger som kjent store fisk i garn med store masker, små fisk med små masker. Å avdekke, påpeke, og slik teoretisk "fange" makt via Foucault kan fortone seg som å fiske med noe lignende et ullteppe.

Betraktning nummer to – De små ting. Foucaults maktbegrep vitner om en forkjærlighet for det marginale og partikulære, enten det gjelder galskap, legning eller fengselsstraff. Å undersøke hvor liberal, ikke-normativ og dermed også konsistent Foucaults posisjon er, vil måtte gå ut på å se i hvor stor grad hans perspektiv aksepterer og åpner opp for aktuelle fenomener på makronivå, som for eksempel intervensjoner i regi av FN og NATO, gjeldsletteproblematikk, global handel og folkemord. Åpner han opp for dette? Har han noe å bidra med når det kommer til illegitim maktutøvelse på makronivå? Det handler om å kunne ha to tanker i hodet på samme tid. Det er noe symptomatisk paradoksal ved det å ikke være interessert i analyse og kritikk av økonomisk skjevhet og andre maktforhold på et større nivå når man fremstiller seg som en bekjemper av dogmatikk. Burde det ikke finnes rom for flere innfallsvinkler? Å fullt ut forstå Foucaults "egentlige" holdning til mer tradisjonelle områder som økonomisk og militær makt og disse områders fortsatte relevans er ganske vanskelig. Det *kan* hende han var mer opptatt av disse maktformene enn det enkelte ganger virker som. Jeg er imidlertid redd for at Foucault fort kan tolkes dit hen at disse spørsmålene ikke lenger er relevante, og at de mer tradisjonelle maktfenomenene samfunnsvitere og maktnalytikere har beskjeftiget seg med nå er opphevet i "den Nye Lære som er gitt oss", spennende som den er.

Hvilke følger kan dette få? Makronivået forsvinner. Det utdefineres ontologisk av et perspektiv som har en klar

forkjærlighet for det enkelte, det sære. Motivet bak denne utdefineringen blir vanskeligere og vanskeligere å skjule. Man er ganske enkelt lei av den tradisjonelle tematikken, av makronivåets problemer. Det finnes ingen romantikk i sultkatastrofer, traust klassekamp og økologiske kriser, fenomenene fremstår ikke lenger som eksotiske nok. Man hungrer tydeligvis etter et felt *re-enchanted*, derfor retter man også blikket en annen vei. Sadomasochisme, den androgyne og den gale fremstår i dag med den aura som har forgått i alle andre samfunnsfærer, den aura som nå er det eneste som lugger hardt nok til å få den blaserte til å våkne igjen. Fra salongmarxisme til poststrukturalisme viser et filosofisk prosjekt hvis egentlige mål var *samfunnsendring* seg som løs underholdning, en vare som alt annet, et middel mot den generelle kjedsommelighet.

Et av de viktigste poengene etter Foucault (eller en hvilken som helst interessant teoretiker) er å ikke gripes av hybris hva gjelder hans perspektiv og metode. Kun slik kan styrken i bidraget bevares. Foucault var forhåpentligvis selv pluralist, åpen for flere innfallsvinkler. Vi må unngå disiplenes hang til å karikere mesterens lære. Totaliseres hans maktbegrep, transformeres det til intet annet enn et nytt *maktgrep*. Dette er et maktgrep hvor vi kun får drøfte en tematikk gjennom genealogi og dekonstruksjon: hvor alt som smaker av gammel aksetenkning i politikken (normativ som den er) og klasseperspektiver i økonomien må renskes fra jordens overflate og hvor *kun* små, eksotiske og marginaliserte grupper får oppmerksomhet.

Foucault hadde rett i det han ba oss rette blikket mot de små ting, men kan statsledere og deres antatte "makt" plutselig oppheves i et teoretisk grep? Er det mulig å hevde at tradisjonelle maktstørrelser kan få samme ontologiske status etter Foucault som *flogiston* har fått etter moderne kjemi? Er disse tilfellene virkelig analoge? Man kan spørre seg hvorvidt disse "eldre" fenomenene virkelig kan oppheves, men hvis ikke, hvorfor skrev han ikke mer om dette? Er de fenomener han belyser på mikronivå fundamentale for den større ordenen? Det er mulig. Kanskje makronivået forstås best som en analogi av de mindre maktrelasjoner, og lar seg konseptualisere via disse. Men igjen oppstår noe av den samme mistanken: Foucault studerte tematikken som *forfører*. Jeg klarer ikke unngå tanken om at Foucault egentlig var en av de fremste ideologidrevne filosofer vår tid har sett. Jeg har ikke problemer med Foucaults ideologiske posisjon, jeg aksepterer den fullt ut, jeg ser den til og med som nødvendig. Det er Foucaults skare av tilhengere som tar dette som en fornærmelse, opphengt i tanken om på død og liv ikke å være normativ.

Betraktning nummer tre – Frykten for det normative/Frykt for egen makt. Sensitivitet ovenfor maktens subtile veier leder før eller senere hjem til forskeren selv - den makt han/hun utøver over forskningsobjektet via begrepet. Dette har antropologer og andre samfunnsvitere vært bevisste på lenge, med den konsekvens at man ikke tør hevde noe substansielt om mennesket overhodet. Foucault gikk egenhendig inn for å destruere alle generelle antropologiske teser, som for eksempel i *The Order of Things*, verket jeg tar for å være hans forsøk på å undergrave humanvitenskapene⁴. Skulle vi kunne si noe om mennesket, i følge Foucault selv, vil det først og fremst være at mennesket stort sett kommer fra intet, går til intet og at det utover dette er intet, bortsett fra historie. All definisjon, alle generelle utsagn nærer opp under en ny maktdiskurs, noe en ”moralsk bevisst” samfunnsviter eller filosof helst vil slippe å bidra til. Hva innebærer dette? Handlingslammelse og konservering. Frykt for å gjennomføre et overgrep i ens teoretiske virke, i det en definerer og problematiserer et felt. Vi ser tendensen allerede hos Adorno: den dårlige samvittighet som oppstår i det tanken konfronterer seg selv som dominans, som vold mot det partikulære, og som antitetisk til det som senere ble kalt difference. Ønsket er å la objektet tale i sin egenhet, men erfaringen og tanken er tomme uten begrepet. Det finnes ingen ikke-konseptuell tanke, ingen umiddelbarhet hvor fra et objekt trer frem, uten først å formidles via konseptet. Av dette følger det at objektet hele tiden får kjenne vold fra det rigide mønster som tankens identifiserende og klassifiserende virksomhet representerer.

Hvor har vi blikket i dag? I en epoke dominert av post-strukturalisme kan man få følelsen av å være låst inne i et rom – på eget initiativ, grublende og tvilende på hvorvidt man kan tørre å trå ut – uten å komme til å dominere andre. Samtidig flyr en hel verden forbi der ute.

Betraktning nummer fire – Frihetens veier. I tradisjonen fra Marx via Frankfurterskolen foreligger det en antatt forbindelse mellom maktanalyse og frigjøring (så inngrodd i vår mentalitet at det hele nærmest tas som en selvfølge). Det vil si mellom refleksivitet og autonomi, som et normativt ideal, men også en empirisk påstand. Mennesket har større muligheter til å frigjøres ved å kjenne sannheten om seg selv og de maktforhold det er underlagt, ved å påpeke skjulte motsetninger. Slik oppstår en teoretisk mulighet til å ta kontroll over egne livsbetingelser, bli autonom. Tross pessimisme var bidragene til Adorno og Marcuse åpne for at uakseptabel makt teoretisk sett kunne oppheves. Dette perspektivet vil bli kontrastert med det jeg tar for å være Foucaults posisjon. Foucault tar nemlig det jeg holder for å være en begrunnet pessimisme et skritt lenger. Han gjør

en induktiv feilslutning som ender med å mytologisere makten. For Foucault er vår forestilling om frihet kun en ny form for makt. Han synes å mene at fortellingen om ”det autonome og frie individ” vi stadig strekker oss etter vil ende opp i en ny type selvkontroll, en ny maktutøvelse, slik den seksuelle revolusjon har ført til subjekter med et nevrotisk forhold til idealet om å være seksuelt frigjort.

Drømmen om en tilværelse fri for dominans blir omgjort til et instrumentelt redskap for kontroll av de frihetssøkende, ifølge Foucault. Friheten følger ikke nødvendigvis frigjøringen, som for eksempel via revolt, revolusjon, reform. Hans frihetsbegrep retter seg heller mot den tanken at eksempelvis bondage er en av mange former for aktivitet hvor man kommer nærmere en eventuell *frihet*, en frihet som vinnes ved å gi etter for makten. Makt ifølge Foucault synes å inneha et moment av frihet idet makten skaper og strukturerer en ny livsform⁵. Jeg mener at han her ville vært bedre stilt med å utvikle et nytt vokabular til denne formen for frihet som han ser for seg. Begrepenes logiske egenskaper som motsetninger stanger mot det han ønsker å komme frem til. Jeg vil hevde at det er bortimot umulig å *forstå* begreper som frihet, tvang, dominans og frigjøring hvis de konsekvent sammenfaller og smelter inn i hverandre, slik Foucaults analyser fremstiller dem. Jeg ser ikke hvordan begrepenes separate betydning kan opprettholdes hvis man hevder at en maktrelasjon av illegitim type samtidig representerer et moment av frihet, slik at det til sist ikke er mulig å se forskjell.

Jeg tror man kan ta Foucaults analyser innover seg, og fortsatt snakke om frihet gjennom frigjøring: åpne opp for en mulighet av samfunn, samhandling og kommunikasjon uten tvang, makt og avmakt. Dette vil være et maktbegrep som trekker veksler på Adornos grunnholdning. Hans filosofi om rasjonalitetskonsepsjoner som makt har mye til felles med Foucault, men Adorno nekter å la fortidens hendelser bli evig lov. Han representerer således et maktbegrep og et perspektiv på frihet jeg foretrekker foran Foucaults. For selv om Adorno hevder at mulighetene for en reell frihet og spontanitet i dag er utrolig små, nekter han samtidig å godta at saksforhold ikke kan bli radikalt annerledes. Han nekter å godta et perspektiv som lukker alle porter og teoretisk umuliggjør fravær av dominans. For Adorno handler friheten i dag om to momenter: frihet fra materiell nød, men også den friheten som ligger i selve konseptet, ”frihet”. Vi kan se et glimt av den reelle frihet i den motstand begrepet øver mot de objektive forhold, eller kanskje snarere i hvordan de objektive forhold utøver motstand mot den implisitte løgnen i vår kulturelle selvforståelse. Friheten lever videre i drømmen fra Opplysningen, som den gang ble båret høyt, men som ennå ikke har blitt realisert. Inntil videre er det gode grunn-

ner for at vi må se det slik. Reell frihet i dag er den grad av negativitet, den diskrepans, som oppstår mellom løftet som ligger innebygd i vår selvforståelse som sivilisasjon og det løftebruddet vi møter ved problemer på globalt plan. Men også i vår hverdag, i vår egen mangel på en reell spontanitet i det Adorno og Horkheimer klassisk skildret som ”det forvaltede samfunn”. I et slikt samfunn, hvor betydningen av ”frihet” til sist ender opp som muligheten til å velge mellom et sett av ”preset lifestyles” og hvor en kan leve sitt liv like betinget som Skinners rotter, må vi tenke annerledes.

Konseptet rommer idealet og er det redskapet som gjør en i stand til å kritisk drøfte alt som foreligger, påpeke hvordan idealet *ikke* er virkeliggjort. Begrep og virkelighet divergerer, faktisk korrespondanse er ideologi i følge Adorno. Korrespondanse er likevel det idealet vi strekker oss etter, full korrespondanse vil være en tilstand av forsoning. Dette er selvfølgelig en posisjon som stadig skuffer, og derfor kvier også de fleste seg for å innta en slik holdning, men posisjonen innehar en av de eneste mulighetene til å i dag ikke henfalle til blind aksept. Man må bli skuffet for å kunne ønske forandring. Begrepet frihet har kanskje aldri blitt aktualisert, men konseptuelt avledes det fra og oppstår det av en forestilling om reell spontanitet og fravær av illegitim maktutøvelse: hvordan en slik tilstand nå enn ville se ut. Vi har her en konseptuell forbindelse som må opprettholdes skal en forståelse av disse termene kunne fremstå som adskilte og med separat betydning⁶. Denne separasjonen opprettholder Adorno. Hos Foucault er den svært uklar. Kan vi, og ikke minst, ønsker vi, å revidere de logiske egenskapene ved våre begreper? Dette kan få praktiske følger som at kjønnslemlestelse frigjør og at muligheter til reelle valg er muligheter for tvang. Når man analyserer maktrelasjoner slik Foucault gjorde, er det riktig å hevde at vi ikke alltid kan se et skarpt skille mellom frihet og dominans, makt og avmakt, samt at vår sivilisasjons historie uten problemer kan ses på som en historie av dominans. Det interessante er at denne sammensmeltningen på empirisk nivå av begrepene vi er vant til å se som diametrale motsetninger virker å ha sneket seg inn som normativt ideal etter Foucault. På samme måte som deskriptive maktrealistiske teorier ofte kan degenerere til et normativt prosjekt for å fortsatt underbygge en spesiell orden, kan Foucaults teorier få et stabiliserende preg, særlig fordi den makten han belyser virker vanskelig å kvitte seg med. De som tegner et ”realistisk” og avdekket bilde av maktforhold i tradisjonen fra Machiavelli har en stor mulighet til å påvirke opinionen rundt makt og menneskers selvbylde ved sin teoretisering. Jeg ser ikke bort fra at teorier om makt og maktens rolle vil bli til selvoppfyllende teorier hos lesere. Det virker som om enkelte tror

at man i kraft av en maktrealistisk teori er berettiget til å bli totalkynisk og hevde at mangel på historiske tilfeller av reell frihet nå forplikter oss til gladelig å gi etter for all makt. Frihetens veier blir ikke bare uklare, slik som vi er vant til: de opphører totalt. Foucaults ”åpne felt”, og den tilsynelatende forvrenging av begrep som frihet, frigjøring, dominans og avmakt, *er selv avmakt*. Foucault som frihetens apostel ligner mer på Judas enn noen annen.

Det kan tenkes at vår innsikt i maktens vesen vil nå så langt at den til sist forplikter oss til å måtte benekte fakta, om en teoretisk mulighet for genuin frigjøring fortsatt skal opprettholdes. Men så har kanskje søken etter frihet alltid gått ut på å benekte fakta, det vil si å negere de faktiske forhold, og å si nei til det som er. Vi skal dog alltid være klar over hvilke indirekte effekter nyanserte maktperspektiver som Foucaults kan få for vår evne til å si nei overhodet. Det handler om å kunne klare å forestille seg det som er annerledes, det som vi enda ikke har sett. Problemet med Foucaults bidrag er ikke at han på snedig vis frarøver oss vårt ellers muntre sinn, problemet er hva hans bidrag gjør med vår evne til å tenke *det som ennå ikke er*. Foucaults perspektiv kan undergrave denne forestillingsevnen og kun virke bekreftende på grunn av hans sammensmeltning av positiv og negativ frihet: *frihet til* og *frihet fra*. Hans filosofi forvirrer hva gjelder frigjøringsveier, en forvirring som fort leder til resignasjon. Jo kraftigere et perspektiv om makt strammer til, altså jo mer ufrie våre relasjoner fremstår for et stadig mer nådeløst blikk, desto vagere vil vår forestilling om en mulig forløsning og forsoning bli. Når sant skal sies burde da heller ikke anklagen om fravær av potensial for frihet rettes mot Foucault, men mot vår egen elendige forestillingsevne. Denne innvendingen forutsetter dog at vi tillates å fortsatt ha en forestillingsevne, at vi tillates å forestille oss fravær av dominans, fravær av den motsetning og antagonisme som finner sted i vår verden. I Foucaults perspektiv avløses en maktrelasjon kun av en annen, og det virker umulig for ham å si hvorvidt denne bevegelsen representerer et fremskritt eller ei (særlig hva gjelder et fremskritt som det å komme nærmere hva vi kaller sannhet). Vi unnslipper aldri makten i en eller annen form. Dette er alt vi kan håpe på, noe som i mine øyne egentlig tilsvarer å gi opp alt håp. Makten (og avmakten), i sine ulike historiske former og fasonger, er det eneste konstante fenomen.

Med dette skriver Foucault seg inn i tradisjonen av mytespinnere, uten kanskje å ha intendert dette selv. Jeg ser det slik at makt plutselig får et trekk av det som Adorno/Horkheimer så som et av kjennetegnene ved mytisk tenkning: forestillingen om det Evige, det som alltid har vært og evig vil forbli, det som stadig gjentar seg

og som bærer alt og gir næring til samfunn og liv. Hvordan kan denne mytiske forståelse av makt arte seg i vår tid, dvs. hva tenkes i mytiske termer i dag? Global kapitalisme som universell skjebne: den ufravikelige og evigvarende økonomiske kraft og lov vi ikke kan se en ende på og som den historieløse ungdom ikke kjenner begynnelsen til. Makt og avmakt under et slikt økonomisk system er så selvfølgelig, så tilvant at det som er radikalt annerledes ikke lenger lar seg tenke, selv ikke blant de såkalt radikale. Ved at vi ikke lenger er i stand til å forestille oss noe annet tar makten og avmakten, for eksempel vår utsatthet for svingninger i den globale økonomien, form av en ny transcendent Orden, noe hinsides vår direkte kontroll. Vår respons på høykonjunktur eller lavkonjunktur tilsvarer mer og mer den ”primitives” respons på regn og tørke. Der hvor Foucault er opptatt av å påvise det kontingent betingede ved samfunnsforholdene risikerer han likevel å gjøre makt i allmenn forstand til noe langt fra kontingent, men heller en slags foranderlig, men likevel evig orden.

Håpløshet her og nå kan med nød aksepteres, håpløshet til evig tid blir noe ulevelig i lengden.

Frykten er at Foucault kun forsterker denne tendensen til stagnasjon.

Sartre uttalte som kjent på et tidspunkt at marxismen var det filosofien ikke kunne komme forbi, eller unndra seg å ta stilling til. Man vet også at Foucault forholdt seg svært skeptisk til Sartre. Det slår meg gang på gang at Foucault er en av de filosofene mange vil mene man fortsatt ikke kan komme forbi i dag, og det foreligger en del misnøye med nettopp dette. Først og fremst fordi konsekvensene av hans tenkning virker uholdbare. Jeg skal ikke driste meg til å gjette hvor hans bidrag står om noen år, jeg vil kun hevde at vi trenger et maktbegrep som fortsatt kan speile et frihetsbegrep. Vi trenger et begrep som gjør oss i stand til å analysere relasjonell makt på mikronivå slik Foucault så briljant gjorde, og samtidig kunne opprettholde at det *er* frihetsberøvelse når *der Führer* trer frem,

når vi fratas vårt økonomiske eller økologiske grunnlag på bakgrunn av strukturelle skjevheter, når vi blir utsatt for okkupasjonsmakt: at vi i alle fall hypotetisk sett *er* nærmere friheten når disse fenomenene forsvinner. Alt dette er selvfølgelig ikke fenomener som Foucault direkte benekter, men hans skeptiske holdning til mulighetene for et forsonet samfunn sprer en tvil som virker tilbake på den forløsende kraften og det frigjørende potensialet i hans filosofi: et potensial og en kraft som hos denne leseren av Foucault sakte undergraves. Jeg tror Foucault hadde stilt seg svært skeptisk til det som i denne sammenheng fremtrer som et alvorlig pragmatisk behov, et behov robbet for alt vi forbinder med intellektuell *chic*. Behovet går ut på at vi trenger et makt- og frihetsbegrep som åpner opp for en logisk og dermed også praktisk mulighet til friheten, et begrep som sørger for at tanken og forestillingsevnen ikke skal bli nummen for overgrepene og dermed slutte å forestille seg en tilstand som er radikalt annerledes enn den vi har i dag. Vi trenger en teori som tør å tale det normative sak etter Foucaults ”nøytrale posisjon”, som så alt for tydelig også er en ladet posisjon lik alle andre. Et gjensyn med den tidlige Frankfurtskolen? Mulig. Vi trenger et begrep som kan åpne opp for forandring, som ikke henfaller til et mytologiserende grep om mennesket og dets samfunn, som *ikke* sier at det som er, nemlig makt og dominans, *for alltid vil forbli*. Etter Foucault, etter frykten for det normative, etter feigheten og etter det poserende tvisynet vi i dag er tvunget til å innta i og med poststrukturalismen, må vi på nytt snakke om og ta stilling til en del av denne tematikken. Vi er nødt til dette hvis vår tanke om friheten ikke skal gå tom for innhold. Vi er også nødt til dette når vi skal forholde oss til de overgrep og den urett som fortsatt finner sted. Men først og fremst er vi nødt til dette hvis vi synes det er noe grunnleggende utilfredsstillende med et teoretisk bidrag hvis innvirkning på vår selvforståelse resulterer i noe som stadig oftere fortøner seg som å grave sin egen frihets grav. I mellomtiden kan vi lese Foucault og more oss selv med å leke levende begravde.

¹ Maktens Strategier, s. 13, Pax Forlag, 2000

² Foucault, Michel. 2000. “The Subject and Power” i *Essential Works vol. 3 – Power*. Penguin

³ Taylor, Charles. 1985. *Foucault on Freedom and Truth*. Cambridge

⁴ Foucault, Michel. 2002. *The Order of Things*. Routledge

⁵ ”In defining the effects of power as repression, one adopts a purely juridical conception of such power, one identifies power with the law that says no - power

is taken, above all, as the carrying force of prohibition. Now, I believe that this is a wholly negative, narrow, skeletal conception of power...” Michel Foucault. 2000. *Essential Works vol. 3-Power*, Penguin

⁶ For en posisjon som kritiserer Foucaults konsepsjon av makt og frigjøring for å være inkonsistent, se Charles Taylor. 1985. *Foucault on Freedom and Truth*. Cambridge